

AZ ETNIKAI PROFILALKOTÁS A BÜNÜLDÖZÉSSEN

M. TÓTH BALÁZS

A profilalkotás a bűnüldözésben bevett és legitim eszköz a lehetséges elkövető személyiségtípusának, személyiségképeinek megalkotására, hogy a nyomozó hatóság a rendelkezésre álló hiányos információk alapján az erőforrások koncentrált felhasználása, vagyis a hatékonyabb bűnüldözés érdekében leszűkítthesse a potenciális bűnelkövetők körét.¹

A módszer gyökerei egészen a XIX. század végéig nyúlnak vissza. 1888-ban Angliában a Whitechapel-gyilkosságok egyik áldozatán talált sebekből és abból a tényből, hogy az elkövető az áldozat szerveit precíz módon eltávolította, dr. George B. Phillips kerületi rendőrorvos arra következtetett, hogy az elkövető jól ismerte az emberi testet. A modern profilalkotás megteremtője, a kriminálisztika alapítójának is tekintett Hans Gross 1893-ban csoportosította az ismeretlen tettes által elkövetett lopásokat a helyszínen hagyott jellegzetes nyomok alapján, illetve a már ismert tettes jellegzetességeit összekapcsolta az ismert lopások jellegzetességeivel.

Az 1940–50-es években robbantások hosszú sorozatát hajtották végre New Yorkban. Az elkövető több tucat bombát helyezett el vasútállomásokon és színházakban. Dr. James A. Brussel, New York-i pszichiáter klinikai tapasztalatai alapján elkészítette az ismeretlen elkövető személyiségrajzát: paranoiás, gyűlölte az apját, az anyja gyötrően szerette őt, Connecticut államban él, átlagos testalkatú, középkorú, külföldön született, római katolikus, egyedülálló, anyjával vagy leánytestvérével él, kétsoros öltönyt visel. Később a rendőrség elfogta George Meteskyt, akire a leírás pontosan ráillett, még a kétsoros öltöny is stimmel. Az 1990-es években pedig a drogfutárok profiljának megalkotása során indikátornak tekintették a rövid ott-tartózkodást a jelentős drogforrások és a terítés helyszínein, a készpénzes repülőjegy-vásárlást és – kriminálstatisztikai adatokra támaszkodva – az etnikai hovatartozást, a nemet, az életkort. (Tudvalevő, a szervezett bűnözésben kulcsszerepet játszó bandák etnikailag szinte mindig homogének.)

A profilalkotás módszere ma deduktív vagy induktív. Az induktív módszer a hasonló bűncselekmények elkövetőiről rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján alkotja meg az átlagos elkövető személyiségprofilját. Példa: egy 24 éves, fehér bőrű nőt megérőszakoltak első emeleti lakásában. A hús, nemi erkölcs elleni bűncselekményt sorozatban elkövető személy vizsgálatán alapuló tanulmány szerint az ilyen elkövető általában hozzá hasonló korú és ugyanolyan bőrszínű nőt támad meg. Ebből arra lehet következtetni, hogy az elkövető körülbelül 24 éves, fehér bőrű férfi. A deduktív profilalkotás a (főként a helyszínen talált) bizonyítékok alapján következtet az elkövető tulajdonságaira. Példa: megérőszakoltak és megölték egy 24 éves nőt. Bizonyíték van arra, hogy a sértett nevén szólította az elkövetőt, tehát ismerte a tettest. Ezzel a vizsgálódás köre szűkíthető.

Míg a profilalkotás a bűnüldözés mintegy kézenfekvő eszköze, az etnikai profilalkotás az etnikai vagy faji hovatartozás ismervein alapuló kiválasztással jár, ami a rendészeti gyakorlatban úgy jelentkezik, hogy az intézkedő rendőrök külső jegyek alapján határozzák meg, kit igazoltatnak, kit vesznek őrizetbe, illetve kivel szemben alkalmaznak valamilyen egyéb intézkedést. A módszer összefüggést feltételez bizonyos tulajdonságok és bizonyos bűncselekmények elkövetése között, tehát azt vélelmezi, hogy meghatározott külső jegyekkel rendelkező emberek nagyobb valószínűséggel követnek el bizonyos típusú bűncselekményeket. Az etnikai profilalkotásnak nincs egységesen elfogadott meghatározása. Ezért először bemutatom a „forgalomban lévő” definíciókat, majd azokat a fogalmi elemeket, amelyeket használni fogok.

AZ ETNIKAI PROFILALKOTÁS FOGALMA

A rendőrség, a rendészeti és bűnüldöző szervek által kialakított gyakorlatok jelentésének tisztázása során az ECRI (*European Commission against Racism and Intolerance* – Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság) 11. sz. Általános Ajánlásához fűzött pontos *policing*-definíciót tekintem irányadónak a továbbiakban. Az Ajánlás Magyarázó Memorandumának bevezetése² azon személyek tevékenységét tekinti rendőri tevékenységnek, akik a jogszabályok érvényesítése és a közrend fenntartása érdekében kényszerít alkalmaznak (illetve akiket a jog kényszer alkalmazá-

1 ■ Tatár László: Profilalkotás a bűnüldözésben. In: *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára*. Szerk. Korinek László, Kóhalmi László, Herke Csongor. PTE ÁJK, Pécs, 2004. 177–181. old.

2 ■ ECRI's *General Policy Recommendation N° 11 on Combating Racism and Racial Discrimination in Policing*, 22. pont, www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n11/e-RPG%2011%20-%20A4.pdf

sára hatalmaz fel), amibe természetesen beletartozik a bűncselekmények megelőzése és felderítése, az ellenőrzés, a megfigyelés és a nyomozás is.³

Az etnikai profilalkotás számtalan létező definíciója mögött eltérő igazolások és módszertani megfontolások húzódnak meg. A fogalom átfogó analizését nyújtja Katerina Hadjimatheou disszertációja⁴ és Papp András Lászlónak az Európai Unió számára készített elemzése;⁵ mindkét szöveg eredményeit felhasználtam a konceptuális vizsgálat során.

Katerina Hadjimatheou meghatározza, milyen szempontokat kell figyelembe venni a fogalom definiálásakor, ezek közül most kettőt bizonyul hasznosnak.

1. Ne essen a „definíciós előítéletesség” hibájába, vagyis ne determinálja a fogalom által jelölt gyakorlatról alkotott (erkölcsi) ítéletet. Ezzel elkerülhető, hogy – megelőzve minden kutatást és normatív vitát – bármilyen szituációban eleve igazolhatónak véljük az etnikai profilalkotást.

2. Releváns jelenséget írjon le, olyat, amely különbözik a kriminológiai profilalkotástól és a diszkrimináció hagyományos formáitól.

A FOGALMI ELŐÍTÉLET (DEFINITIONAL BIAS) HIBÁJA

Az Amerikai Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériumának meghatározása szerint az etnikai profilalkotás lényegében a faji vagy etnikai hovatartozás elítélendő figyelembevételét jelenti az igazoltatások, ruházattávizsgálások és egyéb rendészeti cselekmények során. Azon a téves feltételezésen alapszik, hogy egy meghatározott etnikai csoport bármely tagja nagyobb valószínűséggel követ el jogellenes cselekményt, mint egy másik etnikai csoport tagja.⁶ A Nyílt Társadalom Intézet (*Open Society Institute – OSI*) egyik javasolt definíciója értelmében az etnikai profilalkotás az egyén etnikai jellemzőinek helytelen alkalmazása a gyanúsítottak azonosítása érdekében végrehajtott rendészeti cselekvések során.⁷ Mindkét definíció olyan minősítést használ a fogalom meghatározásában, amely eleve kizárja a definiált jelenség későbbi igazolását, vagyis kétségtelenül mindkettő előítéletes definíció.

A finomabb módszerrel élő definíciók olyan elemeket emelnek be a fogalomba, amelyek nem minősítenek ugyan, de negatív vagy pozitív konnotációik – nem konklúzív módon – mégis orientálják az ítéletalkotást. Például a sztereotípiák alkalmazásának egyik módjaként írják le a profilalkotást. A sztereotipizálás, lévén az általánosítás egy szokásosan nem kedvelt

módja, gyenge alapnak tűnik bármiféle rendőri cselekvéshez. Ilyenkor az etnikai profilalkotást az etnikai jegyek figyelembevételként definiálják – szembeállítva azokkal az esetekkel, amelyekben a bűncselekmény „megbízható információ” vagy „objektív információ” alapján kapcsolható egy bizonyos etnikai csoporthoz.⁸ A szembeállítás ugyanis azt sugallja, hogy az így definiált gyakorlat eleve nem lehet igazán objektív és megbízható.

Bertillon-féle rendőrségi fotó, 1911

Azt sem lehet azonban kizárni, hogy jóllehet az ilyen jelzők befolyásolják a fogalom által leírt gyakorlat minősítését, használatuk mégis indokolt. Például ha megfelelő mennyiségű bizonyíték áll rendelkezésre annak igazolására, hogy az alkalmazás tipikus formája minden esetben etnikai sztereotípiákon nyugszik, akkor hiba lenne elvetni ennek a fogalmi elemnek a megjelenítését a defini-

cióban. Hogy szerepelhet-e egy ilyen predikátum a fogalom meghatározásban vagy sem, attól függ, mennyire megalapozott indok szól mellette.

A FOGALOM SZÜKSÉGSZERŰ ALKOTÓELEME AZ ÁLTALÁNOSÍTÁS

Az etnikai profilalkotás lényege számos meghatározása szerint az, hogy egyes etnikai csoportok bűnelkövetési hajlamával kapcsolatos általánosítások strukturálják, szemben az olyan hatósági cselekvésekkel, amelyek egyéni vagy egyéniesített indokokon nyugszanak, mint például a térfelügyelő kamerák felvételei, a tanúvallomásban adott személyleírás vagy éppen a titkos információk. Azzal talán mindenki egyetért, hogy a két módszer különbsége olyan nagy eltérést jelez a kettő cselekvés között, amelyet már szerepeltetni kell

3 ■ “Police” refers to those exercising (or having by law) the power to use force in order to maintain law and order in society, normally including prevention and detection of crime. [...] The term refers to control, surveillance or investigation activities.

4 ■ Katerina Hadjimatheou: *Ethnic Profiling in Counter-Terrorism: Justice in Practice*. PhD thesis, University of Essex, 2009. A dolgozat alapvetően erkölcsfilozófiai elemzés az etnikai profilalkotás jelenségéről.

5 ■ András Papp: *Ethnicity- and Race-Based Profiling in Counter-Terrorism, Law Enforcement and Border Control*. www.ceps.eu/system/files/old/ProfilingEP.pdf

6 ■ U.S. Department of Justice Civil Rights Division Guidance Regarding the Use of Race by Federal Law Enforcement Agencies, June 2003. 1. old.

7 ■ *Ethnic Profiling by Police in Europe*, Justice Initiatives. 2005. 7. old.

8 ■ Az előzőt az *End Racial Profiling Act of 2004 (USA) Title V–Definitions and Miscellaneous Provisions in Sec. 501. Definitions.*

a fogalomban. Abban azonban már nincs egyetértés, hogy az általánosítás milyen módon jelenik meg a gyakorlatban, és mi következik belőle az etnikai profilalkotás igazolhatóságát illetően. Egyesek szerint a „sztereotípiák” vagy „általános feltételezések” formájában kifejeződő általánosítás már önmagában is megkérdőjelezhető mint bármilyen gyanú alapja, s éppen ez magyarázza azt, hogy az etnikai profilalkotásnak stigmatizáló hatása van. Ebből következően etnikai profilalkotásról az efféle „bűnös általánosítások” esetén beszélünk. Így gondolja például Sharon Davies: a sértő vagy törvénytelen meg nem engedhető (*illegal*) gondolkodási minták hátrányosan érintik a célzott társadalmi csoportot, ha viszont az intézkedés alá vonandó személyek kiválasztása például a sértettől származó általánosításon alapszik, akkor ez a hatás már nem érvényesül.⁹ Másként fogalmazva: ha azt véljük valamely etnikai csoport tagjairól, hogy hajlamosak nem normakövető magatartást tanúsítani, akkor bármely, velük szemben alkalmazott intézkedés mintegy közvetíti ezt a vélelmet, vagyis az előítélet ebben az intézkedésben manifesztálódik. Ha azonban a cselekvésünk oka nem előítélet, hanem hiteles, megbízható adat, akkor az intézkedés etnikai aránytalansága esetén sem stigmatizál.

Ez a felfogás azonban megkérdőjelezhető, mert túl szűken vonja meg az elemzett jelenség kontúrjait. Egyrészt az általánosítás és általában a profilalkotás indoka nagyon is racionális lehet: erőforrásainkat a lehető leghatékonyabban kívánjuk felhasználni. Ez a szándék egyáltalán nem bűnös. Így az a következtetés, hogy egyes etnikai csoportok tagjai nagyobb valószínűséggel kerülnek kapcsolatba jogellenes cselekedetekkel, és ezért bizonyos esetekben szorosabb

Bertillon-féle rendőrségi fotó, 1910

társadalmi ellenőrzésük indokolt, eredhet erkölcsileg védhetetlen előítéletből, de származhat megalapozott kriminológiai statisztikákból is. A társadalom védelme és a társadalmi források hatékony felhasználásának céljai közül pedig egyik sem elítélendő. Másrészt azt sem szabad elfelejteni, hogy az etnikai profilalkotás stigmatizáló hatása és egyéb járulékos, káros hatásai nemcsak akkor jelentkeznek, ha bűnös szándék húzódik meg mögöttük. Ha egy közösség azt tapasztalja,

hogy a bűnözés elleni küzdelem társadalmi költségeiből aránytalanul nagy hányadot kénytelen viselni, akkor az aránytalanság már önmagában felkelti az előítéletesség vádját. Ha az etnikai szempontok beemlése a bűnmegelőzésbe, a bűnüldözési és a kapcsolódó rendészeti tevékenységbe nem hatékony, akkor ez az állítás attól függetlenül igaz, hogy az etnikai aspektus mérlegelésére „tisztá” vagy

„bűnös” szándékból került-e sor. *Az aránytalan teher és a stigma megmarad, függetlenül az őket eredményező gyakorlat végső motívumától.* Ezért ha azt a jelenséget vizsgáljuk, amikor a hagyományos gyanúokoktól eltérő indokkal, általánosítások alapján intézkednek egy társadalmi csoporttal szemben (mert tudni szeretnénk, mennyire hatékony, igazságos vagy éppen jogszerű ez a gyakorlat), akkor az eltérő bánásmód indoka irreleváns. A jogi megítélés szerint mindenképpen, mert ha közvetett diszkriminációnak minősítjük ezt a gyakorlatot, akkor az eredménye („aránytalan teher”) kimentési ok hiányában jogellenességet eredményez, függetlenül az aránytalanság okától. Ezért – Katerina Hadjimatheou-val egyetértve – azt tartom helyesnek, ha az általánosítást minden megszorítás nélkül, önmagában az etnikai profilalkotás elégséges fogalmi elemének tekintjük.

Hogy az általánosítás fogalmát illetően teljes legyen az analitikai kép, definiálnunk kell. Ehhez jó kiindulópont annak meghatározása, mit tekintünk egyéniesített gyanúok alapján végrehajtott cselekvésnek. *Egyéniesített gyanúok* alapján végrehajtott cselekvés lehet gyanúsított-specifikus, azaz „olyan cselekvés, amely olyan megbízható forrásból származó specifikus forráson alapszik, amely egy korábban elkövetett specifikus bűncselekménnyel kapcsolatba hozott személyre vonatkozik”.¹⁰ A másik lehetőség a *cselekményspecifikus* gyanúok alapján végrehajtott cselekvés, amelynek során „a helyszín és az idő szempontjából releváns, megbízható információ alapján kapcsolnak össze egy konkrét etnikai csoporthoz, faji hovatartozáshoz,¹¹ valláshoz vagy nemzetiséghez köthető személyt egy regisztrált bűncselekménnyel”.¹²

S. 2132[108] tartalmazza. Az utóbbit Bowling Ben és Phillip Coretta tanulmánya *Disproportionate and Discriminatory: Reviewing the Evidence on Police Stop and Search*. *The Modern Law Review*, 70 (2007), 6. szám, 957. old.

9 ■ Sharon L. Davies: *Profiling Terror*. *Ohio State Journal of Criminal Law*, 1 (2003).

10 ■ US Department of Justice: *Guidance Regarding the Use of Race by Federal Law Enforcement Agencies* www.justice.gov/crt/split/documents/guidance_on_race.php

11 ■ A „faj”, faji hovatartozás önmagában is tudománytalan és sértő, de a jogi nyelvben elterjedt.

12 ■ *Az End Racial Profiling Act of 2004* által használt definíció. Cselekményspecifikus faji hovatartozásra hoz példát az előző jegyzetben hivatkozott útmutató: egy bandavezért megöl egy rivális banda valamelyik tagja, ezt minden kétséget kizáróan tudja a rendőrség. A banda minden tagja ugyanazon etnikai csoporthoz tartozik, így biztos, hogy az elkövető egy meghatározott, ismert etnikai csoport tagja – gyanúsított-specifikus indok hiányában is.

Ettől az etnikai profilalkotás abban különbözik, hogy az etnikai hovatartozás és a bűncselekmény közötti tág általánosításokon alapszik, vagyis nem szerepel benne sem gyanúsított-specifikus, sem cselekmény-specifikus adat. Ilyenre említi példaként Katerina Hadjimatheou¹³ az Egyesült Királyság terrorizmusellenes szabályai közül azt az igazoltatásokra vonatkozó egyik előírást, amely megengedi a rendőri intézkedést a terrorista akciók és az etnikai csoportok közötti „jól ismert” összefüggések mint gyanúok alapján: „helyes lehet az is, ha a rendőr figyelembe veszi az állampolgár etnikai hovatartozását is annak eldöntése során, hogy kit állít meg, és kit igazoltat egy konkrét terrorveszélyre reagáló intézkedés során (például egyes nemzetközi terrorista csoportokat meghatározott etnikai csoporthoz tartozó egyénnel szoktak kapcsolatba hozni)”¹⁴.

Az egyéniesített és általános gyanúok közötti különbséget természetesen a jog is leképezi. A magyar jog megkülönböztet „egyszerű gyanút” és „megalapozott gyanút”, a brit jog pedig főszabály szerint *expressis verbis* előírja, hogy ésszerű indok nélkül rendőri intézkedést végrehajtani nem lehet: „az ésszerű gyanú mindig az eset összes körülményétől függ, és nem alapozható olyan általánosításokra vagy sztereotípiákra, amelyek szerint személyek valamely csoportja a többinél nagyobb valószínűséggel hozható összefüggésbe bűncselekményekkel.”¹⁵

NÉHÁNY PÉLDA AZ ÁLTALÁNOSÍTÁSRA

James Goldston az etnikai profilalkotást az etnikai hovatartozás és a bűnözés között fennálló kapcsolatra vonatkozó sztereotípiaként határozza meg: „Etnikai profilalkotáson azt értem, hogy az egyéni magatartás helyett faji/etnikai sztereotípiákra támaszkodnak rendészeti vagy nyomozati döntések meghozatalakor a tekintetben, hogy ki hozható összefüggésbe kriminális cselekményekkel.”¹⁶ Vagy máshol: etnikai profilalkotásnak a faji, etnikai vagy vallási sztereotípiák használatát nevezzük hatósági jogérvényesítési döntések, például az őrizetbe vétel, az igazoltatás, a ruházat átvizsgálás, az adatgyűjtés stb. során.”¹⁷

Az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériuma ugyanezt feltételezve szögezi le, hogy az etnikai profilalkotás „egyes etnikai csoportok tagjaival kapcsolatos általános feltételezéseken nyugszik, és azzal a téves vélelemmel él, hogy az adott csoport bármely tagja nagyobb valószínűséggel hozható kapcsolatba bűncselekménnyel, mint egy másik csoport tagjai”¹⁸.

2002-ben az Európai Unió terrorizmussal foglalkozó munkacsoportja (*EU Working Party on Terrorism*) javaslatokat fogalmazott meg a tagállamok számára a „terrorista profillal” kapcsolatban, amelyeket az Európai Unió Tanácsa is felhasznált a terroristák profiljának megalkotásáról szóló, 2002. november 28-án kelt Ajánlásában.¹⁹ Az Ajánlás meghatározása szerint a profil „olyan testi, fiziológiai vagy magatartási változók együttese, amelyek tipikusan a terrorista

tevékenységgel összefüggésbe hozható személyekre jellemzők, és amelyeknek előrejelző funkciójuk van”²⁰.

Eszerint a profil alapján valamilyen valószínűséggel/bizonyossággal előre lehet jelezni azt, hogy az említett jellemzőkkel leírható személy kapcsolatba hozható-e valamilyen kriminálisan értékelt tényállással.

Az etnikai profilalkotást az Európai Unió alapjogi független szakértői hálózata (*EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights*) az osztályozással – egy tipikus általánosítási móddal – határozza meg vonatkozó véleményében: „olyan gyakorlat, melynek során a személyeket faji vagy etnikai hovatartozásuk, vallásuk vagy nemzeti hovatartozásuk alapján rendszerszerűen klasszifikálják, és ennek alapján bánnak velük”²¹.

2006. július 7-én kelt levelében az Európai Bizottság az etnikai profilalkotáshoz sorolta minden jogalkalmazó szerv vagy más, releváns közhatalmat gyakorló szereplő azon magatartását vagy diszkriminatív gyakorlatát, amelynek során az egyénnel szemben faji, etnikai, vallási vagy nemzeti hovatartozás alapján lépnek fel, függetlenül attól, milyen magatartást tanúsítottak, vagy illik-e rájuk valamely gyanúsított leírás.

Az *R. v. Richards* ügyben,²² melyet az Ontariói Fellebbviteli Bíróság tárgyalt, az Afrikai-kanadai Jogi Klinika az etnikai profilalkotást sommásan *faji alapú bűnügyi profilalkotásként definiálta*. Eszerint a faj vagy bőrszín alapján kialakított, általánosító profilalkotás arra utal, hogy a társadalom egy faj vagy bőrszín alapján körülhatárolt csoportjának meghatározott kriminális aktivitást tulajdonítanak, aminek eredményeként a bűnüldöző szervek ezen társadalmi csoport tagjait veszik elsődlegesen célba. Ezzel lényegileg azonos meghatározást tartalmaz az ECRI már említett 11. számú Általános Ajánlása is, amely a következő ismertetést adja meg: „a faji hovatartozás, bőrszín, anyanyelv, vallás, állampolgárság vagy nemzeti hovatartozás fel-

13 ■ Hadjimatheou: *i. m.* 29. old.

14 ■ *UK Police and Criminal Evidence Act 1984 Code A: Exercise by Police Officers of Statutory Powers of Stop and Search*, 2005, § 2.25. Hogy a különbségtételnek praktikusán milyen jelentősége van, azt jól mutatja az Egyesült Királyságban végzett felmérés, amelyben azt vizsgálták, mennyire hatékony az igazoltatás akkor, ha etnikai profilalkotás alapján végzik, és akkor, ha az etnikai hovatartozást a kiválasztás során nem veszik figyelembe. Az első esetben az igazoltatások 1%-a vezetett őrizetbevitelhez, míg a másodikban 14%-a. Lásd: HC165-iii House of Commons Minutes of Evidence Taken Before Home Affairs Committee: *Terrorism and Community Relations*. Tuesday 25 January 2005, Question 342.

15 ■ *Police and Criminal Evidence Act 1984, Code A 2.2.*

16 ■ James Goldston: *Toward a Europe Without Ethnic Profiling in Justice Initiatives*. In: *Ethnic Profiling by Police in Europe*. 2005. 7. old.; Peter Schuck: *A Case for Profiling – A Commentary*. *The American Lawyer*, January 2002.

17 ■ *Ethnic Profiling and Counter-Terrorism: Trends, Dangers and Alternatives*, June 2006.

18 ■ US Department of Justice Civil Rights Division: *Guidance Regarding the Use of Race by Federal Law Enforcement Agencies*, June 2003. 1. old.

19 ■ Council Recommendation of 28 November 2002 on the development of terrorist profiles: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/polju/en/EJN280.pdf

20 ■ Ben Hayes: *A Failure to regulate: Data protection and Ethnic Profiling in the Police Sector in Europe*. Justice Initiatives,

használása az ellenőrzési, megfigyelési és nyomozási tevékenység során hozott intézkedések alapjaként.”

A fentiekből leszűrhető, hogy az általánosítás szükségyszerű fogalmi eleme az etnikai profilalkotásnak, lényegében minden definíciós kísérlet tartalmaz is valamilyen utalást erre. Mivel azonban az általánosítás indoka irreleváns, azt nem szükséges szerepeltetni a fogalom meghatározásában.

A PROFILALKOTÁS SZŰK ÉS TÁG FOGALMA

Az Open Society Institute legutóbbi, a témában megjelent átfogó tanulmánya szerint²³ az etnikai profilalkotás azt jelenti, hogy a rendőrség működésében faji, vallási hovatartozás vagy származás alapján megalkotott általánosításokat alkalmaz ahelyett, hogy a személyek magatartására, konkrét gyanúsított leírásra vagy egyéb forrásból származó, hiteles információra támaszkodna az eljárás vagy intézkedés alá vont személyek kiválasztásában. Ezt a meghatározást is kétféleképp lehet használni.

Az egyik lehetséges út az, hogy csak azt a gyakorlatot tekintjük etnikai profilalkotásnak, amelyben a cselekvések kizárólagos meghatározó motívuma az intézkedések alá vont személyek etnikai hovatartozása. Ez a fogalom szűk meghatározása, evvel él például az Amerikai Társaság a Szabadságjogokért nevű szervezet (*American Civil Liberties Union – ACLU*).²⁴ Ugyanígy az Európai Alapjogi Ügynökség (*European Union Agency for Fundamental Rights vagy Fundamental Rights Agency – FRA*) is azt tekinti etnikai profilalkotásnak, ha „az állam nevében eljáró szereplők (pl. bevándorlási hivatal, határőrség, vámhivatali alkalmazottak vagy rendőrök) kizárólag²⁵ aszerint bíznak az állampolgárokkal vagy egyéb személyekkel, hogy mi a vélt vagy valós faji, etnikai, vallási hovatartozá-

suk vagy származásuk, ahelyett hogy az érintett személy magatartására, a gyanúsított leírásra vagy más információra alapoznának”.²⁶ A fogalom szűk meghatározása csak azon gyakorlatokat fogja át, amelyekben az etnikai hovatartozáson túl egyéb motívum nem játszik szerepet a hatóság diszkrecionális mérlegelésében.

A másik megközelítés a fogalom tág meghatározását alkalmazza, és kritériumként megelégszik azzal, hogy az intézkedések során az egyik mérlegelt tényező az etnikai hovatartozás.²⁷ Ennek alapján akkor is etnikai profilalkotásról beszél, ha például egy igazoltatás tényleges oka részben az intézkedés alá vont személy etnikai hovatartozása, de emellett a napszak (este), a ruházat (elnyútt, koszos), az életkor (fiatal), a nem (férfi) is közrejátszik a döntésben.

ÉRVEK A SZŰK ÉRTELEMBEN VETT ETNIKAI PROFILALKOTÁSSAL SZEMBEN

A következőkben azt az állítást kívánom igazolni, hogy a tág fogalom meghatározást indokolt választani. A lényegi érv a szűkebb fogalommal szemben az, hogy az általa jelölt módszer oly kevésbé hatékony, hogy valójában sehol sem alkalmazták. Egy-egy etnikai csoportnak ugyanis rendszerint annyi tagja van, hogy önmagában az etnikai hovatartozás mint karakterjegye nem szűkíti le oly mértékben a célzott személyek körét, hogy annak alapján bármilyen intézkedést valóban hatékonyan végre lehetne hajtani. Például ha Magyarországon pusztán a roma etnikai hovatartozás alkotná a profil egyetlen elemét, akkor 800 000 embert²⁸ kellene célba vennie a módszert alkalmazó intézkedésnek, ami reálisan lehetetlen feladat. Vagy ha a terrorizmus elleni harcban alkalmazott profil pusztán az iszlám vallást tartalmazná, akkor Nagy-Britanniában 1 600 000 emberrel szemben kellene intézkedni.²⁹ Az pedig nem világos, hogy ennyi ember között milyen módszerrel lehetne azonosítani a bűncselekménnyel vagy terrorizmussal kapcsolatba kerülő egyéneket. Ha azt feltételezzük, hogy néhány ezer iszlám vallású személy áll kapcsolatban terrorista szervezetekkel,³⁰ akkor a módszer legfeljebb néhány ezrelékes találati aránnyal járhat, amit semmiképp sem tekinthetnénk hatékonynak. Márpedig a módszer mellett éppen hatékonyságával szoktak érvelni. S az bizonyos, hogy a kombinált profil nagyobb hatékonyságot eredményez. Már csak azért is, mert bizonyos jellemzők megléte radikálisan csökkenti annak valószínűségét, hogy az érintett személy kapcsolatban állna bűncselekménnyel. Egy idős hölgy vagy egy nagyon fiatal gyerek esetében ez bizonyosan igaz, amiből az következik, hogy az életkorral kiegészítve a profilt, hatékonyabb módszerhez jutunk. Így tisztán etnikai profil alapján eljárni nem pusztán kevésbé hatékony, hanem nyilvánvalóan ésszerűtlen is, mert olyan információk figyelmen kívül hagyását jelentené, amelyek figyelembevételével jó eséllyel megelőzhető, hogy ártatlan emberekkel szemben intézkedjenek. De nemcsak az alacsony találati arány miatt

Open Society Justice Initiative, June 2005, 37. old.

21 ■ E.U Network of Independent Experts on Fundamental Rights: *Ethnic profiling*. 2006. december, 9. old., <http://158.109.131.198/catedra/images/experts/ethnic.pdf>

22 ■ *R. v. Richards* (1999), 26 C.R.(5th) 286 (Ont. C.A.). 15

23 ■ *Ethnic Profiling in the European Union: Pervasive, Ineffective and Discriminatory*, 8. old., www.soros.org/initiatives/justice/focus/equality_citizenship/articles_publications/publications/profiling_20090526/profiling_20090526.pdf

24 ■ American Civil Liberties Union: *Sanctioned Bias: Racial Profiling Since 9/11*. February 2004, New York, 2. old.

25 ■ Az én kiemelésem.

26 ■ European Union Agency for Fundamental Rights *Ethnic Profiling Project* (2007), Annex A.1 FRA2-2007-3200-T02 Technical Tender Specifications/Terms of Reference, 1.1. Ethnic Profiling – Defining the practice.

27 ■ Hasonló megkülönböztetést tesz a European Network Against Racism (ENAR) is az etnikai profilalkotásról szóló dokumentumában, <http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/pdf/FS40%20-20ethnic%20profiling.pdf> 4. old.

28 ■ www.mtaki.hu/docs/ter_es_terep_02/t_es_t_02_kallai_erno_cko.pdf, 121. o

29 ■ A 2001. évi brit népszámláláskor 1,6 millióan vallották magukat muszlimnak (UK Office for National Statistics).

30 ■ Katerina Hadjimatheou egy beszédet idéz, amelyben a brit biztonsági szolgálat igazgatója legalább kétezerre becsli az al-Káidával kapcsolatban hozható terrorista személyek számát Angliában az MI5 adatai alapján. Lásd www.mi5.gov.uk/output/intelligence-counter-terrorism-and-trust.html.

irracionális ezzel a módszerrel élni, hanem azért is, mert az etnikai profilalkotás negatív következményei – a stigmatizáció, az elidegenedés és a bűnüldözéshez szükséges információmennyiség csökkenése – arányosan felerősödnek azzal, amilyen mértékben ártatlan egyénekkel szemben intézkedünk.

ÉRVEK AZ ETNIKAI PROFILALKOTÁS TÁG FOGALMA MELLETT

A kombinált profilalkotást – amely a tiszta profilalkotással ellentétben nem nyilvánvalóan ésszerűtlen gyakorlat, és akár hatékony is lehet³¹ – érdemes külön vizsgálni, elemezni és alkalmazását a lehető legszűkebb körre korlátozni. Több okból is.

Egyrészt a kombinált profil egyik eleme olyan társadalmi csoportot jelöl, amellyel szemben egyébként is széles körű társadalmi előítélet tapasztalható. Igaz ez az Egyesült Államokban a feketékre, a nyugati államokban általában a muzulmánokra 2001. szeptember 11. óta, hazánkban a romákra. Az egyenlő bánásmódból és az állam diszkriminációval szembeni fellépésre vonatkozó kötelezettségéből pedig egyértelműen következik, hogy minden olyan jelenség ellen köteles fellépni, amely az egyenlő bánásmódot sértő cselekedetek motivációit, vagyis az előítéleteket erősíti meg, vagy amely maga diszkriminatív eredménnyel jár. Ezért az állam köteles különös gondossággal eljárni minden, a diszkrimináció által súlyosan érintett csoportot célzó megkülönböztetés esetén.³²

Ennek ellene vehető az az érv, hogy lehetséges: a megkülönböztetés előítéletből táplálkozik, ám az is megtörténhet, hogy van ésszerű oka, és akkor a kombinált profil alkalmazása legitim célt szolgál. Az ellenérv két elemből áll. Egyrészt már elfogadtuk azt a korábbi érvet, amely szerint bizonyos megkülönböztetéseket indokolt eredendően gyanúsaknak tekinteni. Ebből pedig az következik, hogy a megkülönböztetést alkalmazónak mindig bizonyítania kell, hogy annak ésszerű oka van (pl. hatékony gyakorlatot eredményez), továbbá azt is, hogy nincs olyan módszer, amely megkülönböztetés nélkül hasonló eredménnyel járna. Van azonban egy nem konzekvencialista ellenérv is a kombinált profil alkalmazásával szemben. Nevezetesen mindig fennáll a veszély, hogy a faji vagy etnikai alapú megkülönböztetést illegitim célból alkalmazzák; és a gyakorlatban szinte lehetetlen eldönteni, mikor mi indokolta a megkülönböztetés alkalmazását. Így érvelt O'Connor bíró is amellett, hogy szigorú tesztet (*strict scrutiny*) kell alkalmazni minden etnikai alapú megkülönböztetés esetén:

„Anélkül, hogy külön bírói vizsgálatot ne folytassunk minden egyes faji megkülönböztetésen alapuló intézkedés esetében, egyszerűen nincs arra mód, hogy eldönthessük, mely megkülönböztetések »jóindulatúak« vagy »helyesek«, és melyeket motiváltak a faji alsóbbrendűség vagy egyszerű rasszista politikai

meggyőződés megengedhetetlen formái. Valójában a szigorú teszt alkalmazásának célja az, hogy kiszűrje a faji hovatartozás illegitim módjait azáltal, hogy az csak akkor engedélyezhető, ha a törvényhozás eléggé fontos célt kíván elérni ezen rendkívül gyanús eszközzel élve. A teszt azt is biztosítja, hogy a választott eszköz annyira illeszkedjen ehhez a kényszerítő erejű célhoz, hogy nagyon csekély vagy semennyi esélye se maradjon annak, hogy a megkülönböztetés indoka illegitim faji előítélet vagy sztereotípiá.³³

Ebből viszont az következik, hogy a profilalkotást ebben a kategóriában „gyanús eljárásnak” kell tekinteni, és esetenként szigorú tesztet kell alkalmazni a megkülönböztetés legitim voltának igazolásához.

Katerina Hadjimatheou a fentiek mellett vitatkozik egy sajátos érveléssel is, melyet Sujit Chowdhury fejtett ki.³⁴ Ennek lényege a következő: az etnikai profilalkotás kombinált módjával szemben valójában ugyanazok az ellenvetések tehetők, mint a tiszta profilalkotással szemben. Ennek oka, hogy az etnikai karakterjegy jelentősége akkor sem „hígul”, ha a profil több elemből áll. Ugyanolyan döntő jelentőségű marad, mivel az etnikai elem szerepeltetése azzal a következménnyel jár, hogy két, teljesen azonos magatartást tanúsító személy közül azzal szemben fognak intézkedni, aki a profilban kijelölt társadalmi csoporthoz tartozik. Így az eljáró hatósági személy választásában a kombinált profil esetén is döntő jelentőségű az intézkedés alá vonható potenciális alanyok etnikai hovatartozása. Katerina Hadjimatheou szerint viszont a probléma mégis veszít súlyából, hiszen az etnikai hovatartozás csak a tiszta profil esetében elégséges oka az intézkedésnek. A kombinált profil esetében nem az etnikai hovatartozás, hanem a profil összes eleme együttesen jelöli ki az intézkedés alá vonandó alanyokat. Ezzel az érveléssel szemben persze felhozható, hogy csak előre rögzített profilok esetében helytálló.³⁵ Az etnikai profilalkotás ugyanis a gyakorlatban úgy is működik, hogy az intézkedő rendőrök széles mérlegelési joggal ruházzák fel az intézkedés alá vont alanyok kiválasztásában, tehát semmi nem biztosítja, hogy

31 ■ Ezt kifejezetten tartalmazza is az Európai Parlamentnek a Tanácsnak megfogalmazott ajánlása, lásd: Az Európai Parlament 2009. április 24-i ajánlása a Tanácshoz a terroristaellenes műveletek, a rendfenntartás, a bevándorlás ellenőrzése, valamint a vámeljárások és a határellenőrzések során felmerülő, az etnikai vagy faji hovatartozás ismérvein alapuló profilalkotás problémájáról, L. pont.

32 ■ Az érv lényegében a gyanús osztályok (*suspect classes*) megkonstruálása mögötti indoklás összefoglalása, amely az amerikai Legfelsőbb Bíróság tesztje egyes, védett tulajdonságokon alapuló megkülönböztetések esetén. Ennek értelmében az a megkülönböztetés, amelynek alapja például a faji hovatartozás vagy a vallás, csak akkor alkotmányos, ha alkalmazása kényszerítő erejű államéreldekből történik. Gyanús esetnek nem minősülő megkülönböztetés igazolásához ennél gyengébb a kritérium, ilyenkor az ésszerű indok meglétét vizsgálják.

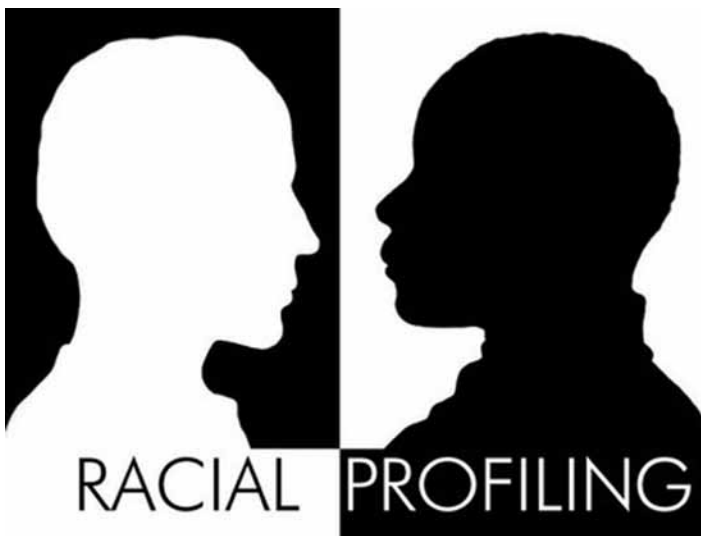
33 ■ J. O'Connor többségi véleménye a *Richmond v. J. A. Croson Co.*, 493 U. S. 469 (1989) ügyben.

34 ■ Sujit Chowdhury: Protecting Equality in the Face of Terror: Ethnic and Racial Profiling and s.15 of the Charter. In: R. J. Daniels – P. Macklem – K. Roach (eds.): *The Security of Freedom: Essays on Canada's Anti-Terrorism Bill*. University of Toronto Press, Toronto, 2002. 369. old.

nem az etnikai hovatartozás határozza meg választásukat, és döntésük jogszerűsége nem ellenőrizhető, mivel nem vehető egybe pontos szabállyal. Az etnikai hovatartozás előrejelző értékét bizonyíthatóan mindenki hajlamos túlértékelni,³⁶ így nem kizárt, hogy a döntés oka valójában akkor is az érintett személy etnikai hovatartozása, ha egyébként a profilban más elemek is szerepelnek.

Azokban ez sem igazolja Chowdhury álláspontját. Egyrészt nem szükségszerű, hogy a kombinált profilban az etnikai jegy legyen a döntő elem; ez csak az egyik lehetséges kimenetel, amelynek valószínűségét drasztikusan csökkentik, hogy vannak esetek, amikor az egyéb jegyek elnyomják az etnikait.³⁷ Sőt azt is meg kell jegyezni, hogy az érv csak akkor működik, ha az intézkedő rendőr két olyan személlyel áll szemben, akik az etnikai hovatartozást leszámítva minden tekintetben megfelelnek a profilnak. Ez elég valószínűtlen, sőt minél több elemből áll egy profil, annál kevésbé valószínű, hogy bekövetkezik.

Lesley Jacobs Chowdhuryhez hasonlóan érvel: mindegy, hogy az alkalmazott profil egy vagy több elemből áll-e, ha van etnikai komponense, a felmerülő problémák ugyanazok. Jacobs szerint a státusegyenlőség elve tiltja mindkét módszert, mivel ha a gyanú azon múlik, hogy valaki melyik etnikai vagy vallási csoporthoz tartozik, akkor a hátrányosan érintett etnikai csoport tagjainak egyik sem biztosít egyenlő esélyeket.³⁸

Ebből az álláspontból – csakúgy, mint Chowdhuryéből – az is következik, hogy a sértett által adott megbízható személyleírás sem lehet rendőri intézkedés alapja, ha etnikai hovatartozásra utal, hiszen akkor az lesz az egyik meghatározó elem a kutakodás során. Ez a felfogás azonban már mindenféle intuíciónak ellentmondani látszik. Mindkét szerző tévedése abban gyökerezik, hogy az etnikai jegyek szerepeltetésének tilalmát kategorikusnak tekintik, az egyenlő bánásmód elvét pedig úgy fogják fel, mint amelyből minden

tekintetben *de facto* egyenlő bánásmód következik. Érvelésük lényege, hogy ha egy eljárás valamely társadalmi csoportot nem kezel a többivel egyenlőként, akkor bizonyosan sérti az egyenlő bánásmód követelményét. Az ilyen kategorikus érvelés azonban kizárja azt a lehetőséget, hogy a gyakorlati érvelés több argumentumot is mérlegre tesz, és adott esetben egy erős érvet is felül-

írhatnak olyan megfontolások, amelyek *prima facie* soha nem írhatnak felül az egyenlő bánásmód elvét. Az egyenlő bánásmód elvének általam helyesnek tartott értelmezése nem a következmények, hanem a mérlegelés módszerében és a mérlegelt szempontok körében jelent kategorikus előírást. Ez az *equal respect, equal concern* dworkini értelmezése,³⁹ melyet a magyar Alkotmánybíróság is átvett, és következetesen alkalmaz.⁴⁰ Lényege, hogy az egyenlőként kezelés feltételezi egyrészt azt, hogy minden embert autonóm döntéshozatalra képesnek tekintünk, másrészt azt, hogy a mérlegelés minden egyén szempontjait figyelembe veszi. Ebből pedig nem következik, hogy egy politikai döntés során mindig olyan eljárást kell választanunk, amely eredményeit tekintve kezeli egyenlőként az egyéneket. Ha kimutatható, hogy az egyenlőtlen eredménnyel járó döntés során egyébként minden érintett társadalmi csoport érdekeit és szempontjait mérlegelték, és ennek megindokolt eredménye a következményeiben eltérő bánásmód, akkor ezzel nem sérült az egyenlő bánásmód elve,⁴¹ mert az érintetteket mint egyenlő méltóságú személyeket, érdekeiket mint egyenlő tiszteletet és figyelmet érdemlő érdekeket kezeltük.

Összefoglalva: az etnikai profilalkotás elvont megközelítése azért veszélyes, mert az elemzett gyakorlatról folyó vitát már kialakulásakor elfojtja, ugyanis az egyelemű profil triviálisan ésszerűtlen, s éppen ennek következtében nem is alkalmazzák. A kom-

35 ■ Mint a német *Rasterfahndung* döntés (BVerfG, 1 BvR 518/02 vom 4.4.2006) vagy az amerikai drogdilerprofil esetében.

36 ■ Például Sharon Davies (*i. m.* 63. old.) megjegyzi, hogy pontosabb lett az amerikai drogdilerek profílja akkor, amikor elemeinek számát 43-ról 6-ra csökkentették. A megnövekedett pontosság egyik okának azt tartják, hogy a profilból kikerült az etnikai hovatartozásra utaló elem, amelynek előrejelző képességét az intézkedő vámtisztvezetők túlértékelték.

37 ■ Egyszerű példa: 72 éves roma néni sétál a falu főutcáján. Nem valószínű, hogy bármilyen intézkedés alanya lenne életkor és nemi hovatartozás miatt.

38 ■ Lesley Jacobs: *Pursuing Equal Opportunities: The Theory and Practice of Egalitarian Justice*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

39 ■ Ronald Dworkin: What rights do we have? In: uő: *Taking rights seriously*. Harvard University Press, Cambridge, 1977. 266–278. old.

40 ■ Legelőszőr: 9/1990. (IV. 25.) AB határozat, azóta a formulát több tucat alkalommal használta a Testület.

41 ■ Kiss Alajos v Hungary Application no. 38832/06, 2010. május 20.

binált profil alkalmazása ugyanakkor olyan súlyos aggályokat vet fel, amelyek indokolják a tág definíció alkalmazását, és azt igénylik, hogy a benne foglalt gyakorlatokat „gyanús esetnek” tekintve a hátrányos megkülönböztetés igazolásának kritériumai szerint ítéljük meg. Vagyis normatív érv szól a tág definíció elfogadása mellett.

AZ ADATBÁNYÁSZAT MINT A PROFILALKOTÁS EGYIK SAJÁTOS ESZKÖZE

Az adatbányászat és a profilalkotás tárgyában írott jelentés szerzői szerint a profilalkotás absztrakt értelemben információk azonosítását, előrejelzések tételét s ennek alapján meghozott intézkedéseket jelent.⁴² Az absztrakt profilalkotás három szakaszból áll. Az első szakasz a „megfigyelés”, melyet sokszor adatkészletezésnek (*data warehousing*) is hívnak: ennek során

anonim adatokat gyűjtenek, illetve az azonosítható személyre utaló adatokat anonimizálják. Például egy bank anonim listát állíthat össze a rosszul fizető adósaíról, amelyben szerepelteti jellemzőiket is (belső adatgyűjtés), de az áruházláncoktól származó anonim adatok alapján egy marketingcég is állíthat össze listát fogyasztói szokásokról (külső adatgyűjtés). A második szakasz a szűkebb értelemben vett „adatbányászat” (*data mining*).⁴³ statisztikai eszközökkel korrelációkat, valószínűségi összefüggést állítanak fel a megfigyelhető változók között. Így például egy bank statisztikai kapcsolatot állíthat fel a hosszabb külföldi tartózkodás és a törlesztőrészlet késedelmes megfizetése között, azaz az ügyfeleket megfigyelhető jegyeik alapján kategóriákba sorolják, hogy ennek alapján azután a nem megfigyelhető jegyekre következtethessenek. A harmadik szakaszban az adatokból vonnak le következtetéseket (*inference*), s hoznak létre egy új adatot valamely konkrét személlyel kapcsolatban.

A tanulmány a profil szó fogalomtörténeti vizsgálata során⁴⁴ mutat rá a gépi adatrögzítésre támaszkodó profilalkotás – de általában is a profilalkotás – veszélyére. Az szó eredetileg azt jelölte, hogy valakinek az arcát oldalról ábrázolták, s ez vette fel később az egyénre jellemző egyes karakterjegyek jelentését.⁴⁵ A módszer veszélye épp abban rejlik, hogy a profil az egyén absztrakciója,⁴⁶ szélsőségesen egyszerűsített váza, az egyénnel kapcsolatos döntéseket mégis ezen „mesterséges identitás” alapján hozzák majd meg.⁴⁷

Az egyén profilja bitorolhatja az egyén konstitutív énjének helyét, ugyanakkor a döntések magát az egyént érintik. Éppen ezért tartalmaz külön rendelkezést az EU adatvédelmi irányelvének tizenötödik cikke is⁴⁸ az automatizált egyedi döntésekről.⁴⁹

A módszer sokban emlékeztet a magatartás-elemzésre. Ott sem az a cél, hogy az egyén motivációit feltárják, hanem hogy szoros matematikai összefüggést állapítsanak meg bizonyos egyéni tulajdonságok és a „hasznoló” személyek, illetve az előre jelezni vagy befolyásolni kívánt magatartás között.

Az Oslói Egyetem professzora, Lee Bygrave szerint ehhez képest a profilalkotás két részből áll: a profil megrajzolását követi az alkalmazása – vagyis az, ahogyan az egyénnel a profil tükrében bánnak.⁵⁰

A profilalkotás fogalma először a kriminológiai profilokat szerkesztők képzésében „jött divatba” az Egyesült Államokban. Az

volt a feladatuk, hogy a bűncselekmény helyszínén hagyott nyomok alapján megrajzolják a bűnöző személyi karakterét. Az információs technológia legutóbbi vívmányainak köszönhetően ez a tevékenység ma sokkal könnyebb és egyben kifinomultabb, így a módszer

42 ■ Jean-Marc Dinant, Christophe Lazaro, Yves Pouillet, Nathalie Lefever, Antoinette Rouvroy: *Application of Convention 108 to the profiling mechanism*, 3. old. www.statewatch.org/news/2008/aug/coe-profiling-paper.pdf *A Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data* (Az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során) jelentés a Strasbourg-ban, 1981. január 28. napján kelt Egyezmény által létrehozott Konzultatív Bizottság számára készült. Az Egyezményt az 1998. évi VI. törvény hirdette ki hazánkban.

43 ■ Az adatbányászat a statisztikai adatelemzés és a mesterséges intelligencia alkalmazásával előre meg nem határozott céllal adatokat vizsgál, és új információt állít elő, amely hasznos lehet az adat birtokosának. Más szóval „szóra bírja a néma adatokat”. Általánosságban a módszernek két típusa van, deskriptív és prediktív (az etnikai profilalkotásnak is ezt a két típusát különbözteti meg David Harris: *Profiles in Injustice. Why Racial Profiling Cannot Work*. The New Press, New York, 2003. 10–26. old. Az első esetben a magyarázat a cél, a másodikban az előrejelzés. Az etnikai profilalkotásban, amikor a bűnűldözésben alkalmazzák, a megkülönböztetés arra utal, hogy a profilt már elkövetett bűncselekmények felderítése céljából alkalmazzák-e (deskriptív), vagy pedig olyan cselekményekkel kapcsolatban, amelyek még nem követtek el, vagy amelyekre még nem derült fény, vagyis amelyekkel kapcsolatban nem rendelkezünk semmilyen konkrét információval. Ha a megkülönböztetés helyes, akkor egyben megmagyarázza azt is, hogy az etnikai profilalkotás miért általánosítás, vagyis miért nincsenek a megalkotott profilban hagyományos gyanúokok: azért, mert nincs olyan konkrét

előnyei a bűnüldözés számos területén alkalmazhatóvá váltak. Például az Egyesült Államokban létrehozták az ATS-t (*Automated Targeting System*), amelynek célja annak meghatározása, hogy valaki mekkora valószínűséggel terrorista.

A rendőrségi, bűnüldözési profilalkotás „adatbázisát”⁵¹ múltbéli bűncselekmények elkövetőinek karakterjegyei alkotják, melyek közt gyakran szerepel az elkövetők etnikai hovatartozása, nemzetisége, vallása. Az adatbázist arra használják, hogy a lefolytatandó eljárásokat vagy alkalmazandó intézkedéseket a lehetséges elkövetői körre szűkítsék. Ami az etnikai profilalkotást illeti, még olyan országokban is minősítenek intézkedés során alkalmazott eljárásokat etnikai profilalkotásnak, ahol etnikai hovatartozásra vonatkozó adatot nem is szabad rögzíteni, így ott nem értelmezhető az etnikai adatok gépi feldolgozása és elemzése. A folyamat lényegi elemei azonban számítógép-használat nélkül is ugyanazok: az adatok egy halmazának elemzéséből, az elemek közötti összefüggésekből egy új ismeretet állítanak elő, amely azután a későbbi döntés, cselekvés, alapja. A módszer rendészeti-bűnüldözési alkalmazása azért vitatott, mert hatósági jogkör birtokában, tipikusan kötelezettséget előírva, s ezzel a személyi szabadságot vagy egyéb alapvető jogot korlátozva alkalmazzák.

Az etnikai profilalkotás és a többi, valamilyen mesterségesen kiemelt attribútum alapján történő profilalkotás között jogilag és erkölcsileg releváns a különbség. Ha például a piackutatók megalkotják a 25–35 éves nagyvárosi lakosok profilját, akkor ennek a társadalmi csoportnak nincs „kollektív identitása”, tagjai nem gondolhatják, hogy azonosításukra azért került sor, mert valamely diszkriminált társadalmi csoporthoz tartoznak. Ettől még ez a gyakorlat

sem nem problémamentes (az adatvédelmi aggályokat nem oszlatja el), de könnyebben védhető, hiszen nem von maga után hatósági intézkedést, tehát nem jár jogkorlátozással.

Etnikai profilalkotásról akkor beszélünk, ha a rendészeti, bűnüldözési vagy egyéb olyan tevékenység során, amikor az eljáró személy hivatalos minőségében, hatósági jogkörében jogosult a megcélzott személyekkel szemben jogilag kötelező intézkedést hozni, és az intézkedés alá vonandó személyek kiválasztására formálisan vagy informálisan meghatározott, etnikai, vallási elemet is tartalmazó profil alapján kerül sor.⁵²

Az etnikai profilalkotás potenciálisan rendkívül sok hatósági intézkedésben jelentkezhethet, az élet számos területét átszöheti. Rebekah Delsol etnikai profilalkotásnak tekinti azt is, ha ugyanazon jogellenes magatartásért valamely védett tulajdonsággal rendelkező csoport tagjai eltérő szankcióban részesülnek, mint a velük összehasonlítható helyzetben lévő többségi csoport tagjai. Így például etnikai profilalkotás eredményének tekinti azt, ha az egyik etnikai csoportba tartozó járművezetők figyelmeztetést, míg egy másikba tartozók bírságot kapnak, vagy ha egyes etnikai csoporthoz tartozó fiatalokat felelősségre vonnak a csendrendelet megsértéséért, másokat nem. Ezzel a megközelítéssel viszont nem értek egyet, ugyanis a profilalkotás fogalmi elemének tekintem, hogy az „kiválasztási technikai” összefüggés alapján történik, a felsorolt esetekben viszont nem a kiválasztásáról (*targeting*) van szó, hanem arról, hogy az intézkedés alá vont személyekkel szemben összehasonlítható helyzetekben eltérő módon bánnak. Ez pedig nem más, mint pusztán közvetlen diszkrimináció, mindenféle profilalkotás nélkül. □

bűncselekmény, illetve konkrét cselekmény, amelyre vonatkozik. Így szükségszerűen általános.

44 ■ Dinant et al.: *i. m.* 5–6. old.

45 ■ Le Trésor de la langue française informatisé (TLFI), <http://atlf.fr/dendien/scripts/tlfi5/advanced.exe?8;s=3843709350>

46 ■ Az absztrakció pedig a behaviorista módszertan alapján születik meg: a profil alkalmazóját nem az adott egyén motivációi, szándékai érdeklik, hanem kizárólag az egyén fenomenológiája.

47 ■ Számomra most nem lényeges, hogy gépi adatrögzítés és számítógépes szoftver segítségével zajlik-e a profil megalkotása és a döntéshozatal, vagy sem. A két eset különbsége ugyanakkor rendkívül releváns adatvédelmi szempontból.

48 ■ 95/46/EK Irányelv

49 ■ A tagállamok minden személynek biztosítják a jogot arra, hogy olyan döntés hatálya ne terjedhessen ki rá, amely kizárólag automatizált feldolgozáson alapul, és amelynek tárgyát a rá vonatkozó személyes szempontok kiértékelése alkotja, mint például a munkahelyi teljesítmény, a hitelképesség, a megbízhatóság, az életvitel stb.

50 ■ Lee A. Bygrave: „Minding the machine”: Article 15 of the EC Data Protection Directive and Automated Profiling. *Computer Law & Security Report*, 17 (2001), 17–24. old., www.austlii.edu.au/au/journals/PLPR/2000/40.html

51 ■ Az adatbázis itt jelentheti egy rendőr személyes tapasztalatát vagy egy rendőri szerv „kollektív emlékezetét” is.

52 ■ A definíció tehát nem tartalmaz utalást a módszer alkalmazásának okára (előítélet, vélt racionalitás), hatékonyságára sem.